

De prijs van privacy

(1) Ooit gold de bescherming van onze privacy als een groot goed. Ons privé-leven was een domein waar de overheid niets te zoeken had. Dat bleek bijvoorbeeld duidelijk uit de protesten tegen de laatste volkstelling in 1971. De vraag was waarom de overheid zoveel van ons wilde weten en wat er gebeurde met al die gegevens. Ruim drie decennia later wordt onze persoonlijke levenssfeer meer bedreigd dan ooit en vrijwel niemand maakt er een punt van. De angst voor terroristische aanslagen is na 11 september 2001 kennelijk zo groot dat de overheid een vrijbrief meent te hebben om de burgers steeds dichterbij de huid te zitten. Juristen uiten regelmatig hun ongerustheid over de uitholling van de rechtsstaat, maar de Nederlandse burger trekt zich er niet veel van aan. Als het erop aan komt, zo houden we ons voor, weten we ons nog altijd

beschermd door de rechtsstaat. En veiligheid heeft nu eenmaal zijn prijs.

(2) Toch is het de vraag of we ons niet wat drukker moeten maken om onze privacy. In het Nederlandse straatbeeld rukken in hoog tempo de camera's op en verwacht wordt dat het aantal nog sterk zal toenemen. Een nieuwe generatie 'slimme' camera's produceert niet alleen haarscherpe beelden, maar kan ook worden geprogrammeerd om te reageren op 'afwijkend' gedrag en stemgeluiden, waarbij de toezichthouder de mogelijkheid heeft om terug te praten en bevelen te geven. Dit doet denken aan "Big brother is watching you", woorden uit de beroemde roman 'Nineteen Eighty-Four'¹⁾ van George Orwell, waarin een toekomstbeeld geschapen wordt waarin overal interactieve tv's hangen die zowel gebruikt kunnen worden voor propaganda als voor het

bespioneren van de bevolking.

(3) Je kunt je natuurlijk afvragen wat er zo erg is aan deze openbare controle als ze helpt de straat veiliger te maken. Daar zal toch niemand iets op tegen hebben! Daar komt bij: het is nu eenmaal zo dat we in de openbare ruimte minder privacy hebben dan thuis. En wie niets te verbergen heeft, heeft ook niets te vrezen. Toch reageert niet iedereen zo laconiek.

“Ieder individu woont langzamerhand in een glazen huis, waarin respect voor de persoonlijke levenssfeer absoluut geen vanzelfsprekendheid meer is”, zo constateerde het College Bescherming Persoonsgegevens (CBP) onlangs in een memorandum. Steeds vaker wordt inbreuk gemaakt op onze privacy en daar zou veel meer aandacht voor moeten zijn. Daarbij gaat het niet alleen om het gegeven dat steeds meer persoonsgegevens worden opgeslagen in een almaar groeiend aantal databestanden van overheidsinstanties en bedrijfsleven. Het gaat er vooral om wie welke gegevens voor welk doel mag gebruiken.

(4) De overheid weet namelijk niet alleen steeds meer van haar onderdanen, maar ze behoudt zich ook steeds meer het recht voor die informatie zonodig tegen die onderdanen te gebruiken. Neem bijvoorbeeld het nieuwe burgerservice-nummer, de vervanging van het oude sofinummer. De naam suggereert dat dit vooral bedoeld is om de burger sneller en beter van dienst te kunnen zijn, maar in de praktijk komt het erop neer dat de koppeling van allerlei databestanden, politie en justitie veel meer mogelijkheden geeft privégegevens van de burger te achterhalen. Zo neemt de ondermijning van de privacy steeds grotere vormen aan in een digitale wereld met als argument dat de klassieke opsporingsmethoden

tekortschieten in de strijd tegen het terrorisme.

(5) De tegenstrijdigheid die zich hierbij voordoet, is dat we ons moeten afvragen in hoeverre we bereid zijn ten behoeve van de bescherming van de rechtsstaat, de beginselen van die rechtsstaat op te offeren. Of, zoals CBP-voorzitter Jacob Kohnstamm zei: “Het vinden van een juiste balans tussen het streven naar een grotere kans op veiligheid enerzijds en het ook in het veiligheidskader zoveel mogelijk waarborgen van een optimale vorm van bescherming van de persoonlijke levenssfeer anderzijds, blijft een even moeilijke als noodzakelijke zoektocht indien we de belangrijkste rechtsstatelijke principes overeind willen houden.”

(6) Duidelijker is een in 2007 verschenen rapport van het Rathenau-instituut ‘Van privacyparadijs tot controlestaat?’. Hierin wordt een indringend overzicht gegeven van de bevoegdheden die de staat zich inmiddels heeft toegeëigend in het kader van het opsporings- en veiligheidsbeleid. De samenstellers wijzen er in dat rapport op dat de omslag in het denken over privacy niet pas bestaat sinds de terroristische aanslagen van 11 september 2001. Zij tonen aan dat die omslag al is gekomen tussen 1980 en 1990, toen Nederland in de ban raakte van de zware criminaliteit. De digitale revolutie had een scala aan nieuwe opsporingsmethoden beschikbaar gemaakt en de veiligheidsdiensten hadden niet zoveel werk om handen, aangezien na de val van de Muur de Koude Oorlog²⁾ voorbij was en de communistische vijand feitelijk niet meer bestond. Die diensten moesten immers aannemelijk maken dat ze nog bestaansrecht hadden!

(7) Het rapport signaleert dat sinds die digitale revolutie wetten en wetswijzigingen die bestaande bevoegdheden verruimen of nieuwe introduceren, elkaar in hoog tempo zijn opgevolgd. Daarbij is een aantal verontrustende trends aan te wijzen. Zo strekt het opsporingsonderzoek van een verdachte zich steeds vaker ook uit tot personen in de omgeving van de verdachte zonder dat er een verdenking op hen rust. Bovendien heeft het onderzoek steeds vaker een 'verkenkend' karakter, waarbij op basis van 'risicoprofielen' potentiële verdachten worden gevolgd en de wettelijke belemmeringen voor het gebruik van bepaalde opsporings-technieken in hoog tempo worden weggenomen. Ook krijgen opsporingsdiensten toegang tot informatie van andere overheidsdiensten. Die informatie is nooit voor opsporingsdoelen verzameld. Ten slotte worden andere instanties steeds vaker gedwongen mee te werken aan opsporingsonderzoek.

(8) Het komt erop neer dat onschuldige burgers een steeds grotere kans lopen om voorwerp te worden van opsporingsonderzoek zonder dat ze dat weten en zonder dat ze concreet ergens van verdacht worden. Vooral het gebruik van nieuwe technologieën, zoals DNA-onderzoek, camera's en datamining³⁾ vormt een bedreiging voor de privacy. Daarnaast wordt de privacy aangetast door het aan elkaar koppelen van gegevensbestanden van overheid en particuliere organisaties door politie, justitie en veiligheidsdiensten.

(9) Tegen deze achtergrond is de desinteresse voor het privacyvraagstuk moeilijk te begrijpen. De Rathenau-onderzoekers noemen als belangrijkste verklaring dat maatregelen steeds afzonderlijk worden beoordeeld en

bediscussieerd, terwijl het gevaar vooral schuilt in de opeenstapeling van bevoegdheden. Dit alles speelt zich dan af in een klimaat van angst, waarin elk pleidooi voor de rechtsstaat al snel als een teken van lafheid of wereldvreemdheid wordt opgevat.

(10) Maar is de dreiging van terreuraanslagen dan niet reëel? We kunnen ons wellicht afvragen of het niet juist de verdedigers van privacy en burgerrechten zijn die geen oog hebben voor de werkelijkheid na '11 september'. Want als politie en justitie niet de bevoegdheid hebben preventief in te grijpen, dan kan de burger immers niet beschermd worden tegen terreuraanslagen. Als het erop aankomt, weegt ons leven toch zwaarder dan onze privacy?

(11) Natuurlijk: niemand betwist dat het vooral de taak van de overheid is, lijf en leven van de burger te beschermen. Ook zal niemand bestrijden dat alles gedaan moet worden om de terroristen voor te zijn. De burger heeft evenwel niet alleen het recht op bescherming door de overheid tegen bedreigingen van buitenaf, maar ook op bescherming tegen de overheid zelf. Anders gezegd: de privacy-wetgeving is er ook voor om te voorkomen dat de overheid zich ten onrechte bemoeit met het privéleven van de burger. Dat is vergelijkbaar met het uitgangspunt dat een burger voor de wet onschuldig is tot het tegendeel is bewezen. Dit principe is het verschil tussen een dictatuur à la Orwell en een democratische rechtsstaat. De rechtsstaat is geen luxe waarop zonder risico kan worden bezuinigd. De burgerlijke vrijheden zouden juist de inzet moeten vormen van de strijd tegen het terrorisme.

(12) Angst creëert overigens geen klimaat waarin afgewogen wetgeving tot stand komt. Daar komt bij dat

opsporingsinstanties bevoegdheden die zij met een beroep op bijzondere omstandigheden hebben gekregen, zelden teruggeven. Er wordt wel gezegd dat wie niets te verbergen heeft, niet bang hoeft te zijn voor een inperking van zijn privacy. Wie dat zegt, gaat er echter van uit dat de overheid dezelfde opvatting heeft als de burger over wat onschuldig gedrag is en wat niet. De geschiedenis leert ons dat dit op zijn minst een naïeve gedachte is.

(13) Het is natuurlijk van groot belang om allereerst na te gaan of al die antiterreurmaatregelen de veiligheid werkelijk vergroten. Juristen hebben in ieder geval reeds vastgesteld dat een deugdelijke evaluatie van de uitwerking van bestaande regels en bevoegdheden tot nu toe achterwege is gebleven. Dat stemt tot nadenken.

naar: Willem de Bruin

uit: de Volkskrant, 15 september 2007

Kenmerkend is de gedachte dat wanneer maar zoveel mogelijk informatie van zoveel mogelijk mensen wordt verzameld, de trefkans vanzelf groter wordt. Een actueel voorbeeld is de al eerder genoemde datamining. Een terreurdeskundige zei daarvan: "Proberen uit de miljoenen telefoontjes en e-mailtjes die ene cruciale aanwijzing voor een ophanden zijnde aanslag te halen, is als zoeken naar een speld in een hooiberg." Het helpt dan niet de hooiberg steeds groter te maken.

(14) Nieuwe technieken zullen het mogelijk maken het net rond de burger steeds strakker aan te trekken. Steeds opnieuw zal hem worden voorgehouden dat veiligheid nu eenmaal een prijs heeft. Het wordt tijd dat we het er eens over gaan hebben hoe hoog die prijs mag zijn.

- noot 1 De roman 'Nineteen Eighty-Four' van George Orwell verscheen in 1948. In deze roman wordt het fictieve land Oceanië beschreven, waarbij Orwell vooral de dictatoriale Sovjet-Unie van Josef Stalin voor ogen had.
- noot 2 De Muur tussen Oost- en West-Berlijn 'viel' in 1989. Dit betekende het einde van de Koude Oorlog ofwel de angst in het Westen voor het Oostblok, met name voor de Sovjet-Unie.
- noot 3 Datamining is het doorzoeken van al het telefoon- en e-mailverkeer op verdachte trefwoorden en patronen met behulp van krachtige computers.

Tekst 2 De prijs van privacy

24p 19 Maak een goedlopende samenvatting in correct Nederlands van maximaal 230 woorden van de tekst 'De prijs van privacy'. Zorg ervoor dat je samenvatting begrijpelijk is voor iemand die de oorspronkelijke tekst niet kent. Uit je samenvatting moet duidelijk worden:

- wat er veranderd is in de visie van de burgers op privacy in de Nederlandse samenleving ten opzichte van vroeger en wat de oorzaak van die verandering is;
- waarom die verandering voor burgers aanvaardbaar lijkt en welke tegenstrijdigheid zich bij de ondermijning van de privacy voordoet;
- welke consequenties de huidige visie op privacy voor de samenleving heeft, hoe die consequenties gerechtvaardigd worden en wat tegen die rechtvaardiging is in te brengen;
- wat bij het nemen van beschermende maatregelen een belangrijk aandachtspunt moet zijn, welke kritische vragen ten opzichte van het veiligheidsbeleid gesteld kunnen worden en welke conclusie aan de discussie over privacy moet worden verbonden.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.